

L'absentisme crònic a l'ESO de les Illes Balears: estat de la qüestió

Bartomeu Cañellas

Pere Moyà

Belén Pascual

Lluís Vidaña

RESUM

La normativa balear considera l'absentisme escolar habitual o sense justificació en l'Ensenyament Secundari Obligatori (ESO) una situació de risc socioeducatiu, i indica la necessitat que les entitats i els serveis competents hi dediquin una atenció preferent.

La crua realitat a unes determinades zones escolars i a certs centres educatius de les Illes és que hi ha un percentatge d'absentisme crònic que sobrepassa de molt el que seria desitjable, per tant, aquest és un dels reptes que el sistema educatiu balear ha d'abordar amb decisió i imaginació.

En aquest article, presentem una anàlisi de l'estat de la qüestió, i aportem idees i propostes, a partir dels estudis existents, per intentar redreçar la situació.

RESUMEN

La normativa balear considera el absentismo escolar habitual o sin justificación dentro de la Enseñanza Secundaria Obligatoria (ESO) como una situación de riesgo socioeducativo e indica la necesidad que las entidades y servicios competentes les den una atención preferente.

La cruda realidad en determinadas zonas escolares y en ciertos centros educativos de las Illes Balears es la existencia de un porcentaje de absentismo crónico que sobrepasa de mucho el que sería deseable; por lo tanto, es uno de los retos del sistema educativo balear que hay que abordar con decisión e imaginación.

En este artículo, presentamos un análisis del estado de la cuestión y aportamos ideas y propuestas, a partir de los estudios existentes, para intentar reconducir la situación.

I. LA NORMATIVA REGULADORA DEL CONTROL DE L'ABSENTISME

Amb el darrer canvi de govern a les Illes Balears és significativa la Instrucció 2/2015, d'1 de setembre, del director general d'Innovació i Comunitat Educativa, per la qual es regulen les actuacions quant a la prevenció i intervenció en l'absentisme escolar al segon cicle de l'etapa de l'educació infantil i a l'educació bàsica (educació primària i secundària obligatòria) per al curs 2015-2016.

La instrucció anterior recull al preàmbul la normativa referida a l'absentisme crònic escolar. Això no obstant, volem destacar la Llei 17/2006, de 13 de novembre, integral de l'atenció i dels drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears, que manifesta que totes les persones menors d'edat tenen dret a l'educació i que, si es troben en situació d'especial risc socioeducatiu, han de rebre una atenció preferent. Aquesta llei defineix com a situació de risc social la desescolarització o l'absentisme escolar habitual o sense justificació durant el període obligatori.

Els darrers temps, la dificultat de fer efectius els protocols d'absentisme (els centres els apliquen, però no tenen efecte) és relacionada amb l'existència d'un cert blocatge que sol ser atribuït a la

manca de recursos humans i a la divergència que hi ha freqüentment a l'hora de catalogar un cas d'absentisme en funció de l'existència del «risc social» (element fonamental d'actuació per part dels serveis socials).

En aquest sentit, en les recents jornades sobre orientació educativa, organitzades per la Conselleria d'Educació i Universitat el mes de gener de 2016, el representant de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) va fer referència al darrer canvi en la normativa. Segons la nova Llei 26/2015, la situació de «risc social» no és imprescindible perquè els serveis socials actuïn en matèria d'absentisme: «Per part seva, la Llei 26/2015, de 28 de juliol (BOIB núm. 180, de 29 juliol de 2015) de modificació del sistema de protecció a la infància i l'adolescència diu, a l'article 18, "Actuacions en situació de desemparament [...] g). L'absència d'escolarització o falta d'assistència reiterada i no justificada adequadament al centre educatiu i la permissivitat continuada o la inducció a l'absentisme escolar durant les etapes d'escolarització obligatòria"».

Entenem que cal aplicar el concepte d'absentisme amb una intenció preventiva i compensadora de les desigualtats, i que cal intervenir quan hom detecti una situació de vulnerabilitat i risc social. L'objectiu bàsic és fomentar l'hàbit d'assistir amb regularitat a escola des dels tres anys.

La instrucció 2/2015, segons el nombre de faltes, estableix la classificació d'absentisme següent:

- Absentisme puntual o esporàdic: fins a un 10% de les faltes no justificades al mes
- Absentisme intermitent: fins a un 25% de faltes d'assistència no justificades al mes
- Absentisme intens: entre un 25% i un 50% de faltes d'assistència no justificades al mes
- Absentisme crònic: més del 50% de faltes d'assistència no justificades al mes
- Altres situacions que cal tenir en compte des del punt de vista del control de l'absentisme: alumnat que és de viatge durant el període escolar, alumnat fill de treballadors temporers, pas de primària a secundària, alumnat d'ESO matriculat el curs anterior i no l'actual.

Si bé la instrucció recull diverses actuacions preventives, en general el que estableix és un itinerari que cal seguir en els casos d'absentisme: detecció, classificació, entrevistes, reunions, derivacions, etc. Sembla que hi manca la interacció pedagògica alumne/tutor, professor i/o accions o programes d'intervenció directa per part del centre amb aquests alumnes.

Pel que fa a la normativa d'admissió d'alumnat a les Illes Balears, si bé no parla directament d'absentisme, sí que regula els diferents aspectes d'escolarització per garantir la continuïtat de matrícula d'alumnat als centres educatius de les Illes Balears. És, per tant, una norma que pretén vincular l'alumnat als centres educatius. Ho veiem a l'article següent:

«Article 2.5., relatiu a l'oferta de places escolars. Cap alumne no serà donat de baixa i se li garantirà la continuïtat en el centre de procedència, promoció o repeteixi curs. En aquest sentit, aquest alumne serà matriculat a principi de curs, encara que no acudeixi expressament a formalitzar la matrícula, fins que confirmi la baixa. Solament pot ser donat de baixa quan hagi estat confirmada la petició de trasllat de l'historial acadèmic a un altre centre i la matriculació sigui efectiva en el nou centre de destinació. Excepcionalment, si s'ha perdut el contacte amb la família, i després d'haver

fet totes les actuacions previstes en aquesta Instrucció i amb el vistiplau de l'inspector del centre. L'alumne també serà donat de baixa si els pares o tutors legals han manifestat per escrit que s'ha incorporat a un sistema educatiu estranger».

2. UNA APROXIMACIÓ TEÒRICA A L'ABSENTISME ESCOLAR A LES ILLES BALEARS

El panorama escolar de les Illes Balears està condicionat per dos factors fonamentals: les taxes d'abandonament escolar elevades i les d'idoneïtat, baixes, és a dir, el nombre elevat de repeticions que hi ha, no solament a secundària, sinó també a primària (Cañellas i Portas, 2015).

Si analitzem les dades globals d'abandonament dels darrers cursos, a primera vista podem detectar una certa millora. Tot i això, les dades sobre abandonament als estudis obligatoris (recordem que la definició d'abandonament té en compte els joves que no han assolit estudis de secundària postobligatòria) fan pensar que la problemàtica requereix una atenció específica.

A grans trets, l'evolució de la matriculació en els quatre cursos d'ESO indica que:

- Els casos d'abandonament i de repetició se sumen, però quan els joves fan els setze anys, fugen del sistema educatiu.
- Entre els mesos de juny i setembre hi ha moments molt sensibles durant el trànsit entre els cursos de segon i tercer, i tercer i quart.
- Les circumstàncies dels centres públics i les dels privats són distintes.

També hi ha dades preocupants referides a l'etapa d'educació primària, com són la baixa taxa d'idoneïtat des dels primers cursos escolars: als vuit anys gairebé un 11% dels alumnes ja no fan el curs que per edat els correspon, i, en acabar l'etapa, un 12% d'alumnes promociona a l'ESO amb tres o més àrees suspeses, bàsicament llengües i Matemàtiques (àrees determinants del nivell competencial dels alumnes). Aquests dèficits indiquen, si més no, quins són els elements sobre els quals es podria incidir per prevenir i atendre casos d'absentisme i abandonament escolar.

L'absentisme sol acabar amb l'abandonament escolar i, per tant, amb la manca de qualificació i formació bàsica imprescindibles, la qual cosa contribueix a la vulnerabilitat social i a la precarietat laboral d'una part important dels joves de les Illes Balears.

Els factors associats a les situacions d'absentisme i que incideixen en el fracàs i abandonament escolar són des de condicionants socioeconòmics, polítics i culturals fins a la influència del clima familiar o escolar (García, 2007; Oliver i Pascual, 2008; Salvà, 2011; Amer, 2013).

Els estudis sobre l'absentisme s'orienten sovint a l'anàlisi individual per sobre del social, atenen les característiques dels alumnes i les seves conductes acadèmiques, i intenten definir els factors de risc associats a l'abandonament (González, 2006). Malgrat aquesta tendència, les estadístiques mostren que els alumnes amb risc social elevat tenen més possibilitats de manifestar conductes acadèmiques de risc. Atendre factors exclusivament individuals és una limitació greu i considerem

imprescindible un plantejament integral que consideri el context general i organitzatiu en què es formen els alumnes.

«Els alumnes són posats en risc quan viuen un desajust entre les seves circumstàncies i necessitats, i la capacitat o disponibilitat de l'escola per acceptar-los, acomodar-los o respondre'ls perquè rebin suport i per possibilitar-los el màxim de desenvolupament i creixement social, emocional i intel·lectual [...]. Per tant, hauríem de focalitzar els esforços a augmentar la nostra capacitat de resposta professional i institucional, més que no a categoritzar i penalitzar els alumnes simplement per ser com són» (Hixson, 1993, citat per González, 2006, 6).

Així com apunta García (2007), de vegades l'absentisme és la punta de l'iceberg de problemàtiques familiars i socials, com la marginació, els maltractaments o la desestructuració familiar. El fracàs escolar també contribueix a la manca de motivació, a desvinculació, a adoptar conductes disruptives que són reforçades per la influència dels iguals, etc. Tot plegat actua com a accelerador per afavorir la via més fàcil: no assistir a classe.

Si analitzem els diferents nivells (Salvà, 2011), en l'àmbit macro se situen les característiques del sistema educatiu, l'economia, la relació entre treball i nivell educatiu, etc. A les Balears, destacaríem la gran oferta de llocs de treball que requereixen poca qualificació que ha existit fins ara, però també hi ha una qüestió de valors, el valor dels diners, de la immediatesa. A més, la relació entre educació i món del treball està molt poc regulada. Hom pot treballar d'administratiu sense tenir un cicle formatiu de grau mitjà. No tot pot ser regulat, però en altres països aquesta qüestió està molt més fixada. Això a banda, hi ha un sistema que no permet combinar treball i estudis. També hi influeix molt el nivell educatiu de la població d'un país.

En una escala mesosocial, hi incideixen la família, les amistats, la comunitat. Aquí veiem la influència que té el que fan els amics, el que valora la comunitat immediata. Una persona que viu en un entorn en el qual molts joves deixen els estudis té més probabilitats d'abandonar-los. La família és també molt important, perquè l'estructura familiar ha canviat molt, i moltes vegades els pares o tutors no saben què han de fer amb els fills ni amb l'escola.

Pel que fa al factor microsocial, hi incideixen les actituds de cadascú. Normalment, quan es parla d'aquests problemes, el professorat hi reacciona a la defensiva, com dient que tot respon a factors externs i que ells fan el que poden. Per part de determinats partits, hi ha la tendència inversa d'abocar tota la culpa en els mestres o plans educatius.

Des d'una perspectiva macro, considerem que són factors de risc els condicionaments socioestructurals, l'entorn socioeconòmic, les polítiques socials, educatives, familiars, etc. Els nivells mesosocials i microsocials abracen variables psicosocials, com són els processos biogràfics de socialització, l'entorn pròxim, l'organització dels centres educatius o les característiques individuals i familiars de l'alumnat.

L'absentisme és el resultat de la interacció de factors diversos i pot evolucionar de maneres diverses, com ara amb l'abandonament del sistema educatiu o el retorn, emprendre pràctiques predelictives

o precipitar la inserció laboral. Entre l'alumnat trobem distintes situacions de partida, trajectòries escolars o rendiments i representacions, o diverses posicions socials de la família.

Veiem, doncs, que les causes de l'absentisme són vàries, i per això García (2007) proposa fer servir la denominació «absentismes». Hi poden influir el grup d'iguals, les percepcions i les expectatives familiars/personals respecte del futur i l'escola. Així mateix, les possibles conseqüències de l'absentisme també són diverses. Concloem que és un fenomen complex i que està configurat per dimensions diferents:

- És variable i heterogeni (multiforme)
- Depèn de dinàmiques interactives
- És una resposta biogràfica connotada socioculturalment
- Pot ésser una resposta del subjecte envers el medi institucional/escolar
- És condicionat per les desigualtats socioeconòmiques i culturals
- Varia segons el funcionament escolar i les polítiques socioeducatives

García (2001) classifica l'absentisme en tres tipus: per transgressió, rebel·lió i inhibició o indiferència envers l'escola. I, en funció del grau d'incidència que té, marca les tipologies següents:

- Baix, mitjà, alt
- Puntual, esporàdic, regular, crònic, intermitent
- Aïllat, perllongat, total
- Aïllat, preventiu, periòdic, parcial, total
- Lleuger, greu, crònic, abandonament, desescolarització primerenca

En aquesta darrera classificació, l'abandonament o la desescolarització precoç es refereixen al trencament escolar definitiu quan l'alumnat té entre dotze i setze anys. Mentrestant, en un trencament escolar parcial (absentisme), l'alumnat està matriculat i manté un nivell d'assistència irregular i amb faltes injustificades.

La conseqüència principal de l'absentisme és l'augment de la vulnerabilitat i el risc d'exclusió social. Encara que sabem que hi ha alguns territoris i centres escolars en què es concentra especialment, no hi ha un reconeixement públic d'aquesta realitat (García, 2007). La invisibilitat, la manca de respostes i una certa resignació per part de les institucions públiques (García, 2007) fa que aquest fenomen sigui una problemàtica social greu que no compti amb la protecció pública necessària. A alguns països com França, el Quebec, Bèlgica o Suïssa, amb indicadors millors que els nostres, disposen de molts més dispositius per lluitar contra el fracàs i l'abandonament escolar. Al Quebec, per exemple, tenen un servei que es diu SARCA per localitzar els joves que abandonen el sistema educatiu sense títol, fer-los una oferta de formació i que puguin participar en programes d'ocupació (Salvà, 2011).

3. EVOLUCIÓ DE L'ABSENTISME DURANT ELS QUATRE DARRERS CURSOS (2012-2015)

Els registres d'absentisme tenen la limitació que implica la diversitat de criteris que fa servir el professorat per comptabilitzar les faltes d'assistència de l'alumnat. Si revisem el model de registre que fan servir els centres escolars, comprovem que sovint són considerades faltes d'assistència situacions com ara l'expulsió, la impuntualitat, que l'alumne sigui al departament d'Orientació en horari de classe, que l'alumne participi en un programa específic (Alter, per exemple) o que no hagi estat tramitada d'ofici la baixa d'escolarització i l'alumne consti encara a les llistes.

Tot i aquestes limitacions que poden presentar els registres d'absentisme, a continuació farem una lectura del dels darrers anys.

Les xifres en si mateixes pareix que amaguin el problema, ja que revelen que l'absentisme crònic afecta just un 4,10% de la població total que estudia els quatre cursos de l'ESO, però aquestes xifres volen dir que en aquest curs hi havia 943 alumnes que no acudien a classe habitualment, tot i que estaven matriculats al curs pertinent (320 del total de primer d'ESO, alumnat de dotze anys).

Comparant les poblacions, Palma, amb un 7,02%, sobrepasa de molt la mitjana (4,10%) i el problema s'acumula molt clarament a una de les tres zones: a la de Llevant (C), amb un 9,20%. En aquesta zona s'ubiquen una sèrie de centres amb una problemàtica social molt característica: població immigrant, baix nivell socioeconòmic i població d'ètnia gitana; és la barriada de Son Real (poblat de Son Banya). La taxa a primer d'ESO arriba a un 11,54% del total d'alumnat d'aquest curs.

Per sota de la mitjana, s'hi situen tant Inca (2,73%) com Marratxí (2,49) i Calvià (3,51%), encara que aquesta darrera població, marcada per la dedicació molt intensa al turisme, s'hi fa més a prop. Podem observar que com més petit és el nucli de població més minva l'índex d'absentisme crònic.

Si comparem els resultats per illes, crida l'atenció el percentatge molt baix de Menorca (1,16%).

També crida l'atenció l'alumnat que va desapareixent del sistema escolar: entre primer i quart d'ESO hi ha una diferència en negatiu de 2.112 alumnes.

Es mantenen les mateixes característiques que el curs anterior. El total minva lleugerament i passa d'un 4,10% a un 3,83%. La xifra d'alumnes, que és el que importa, passa de 943 a 882.

També augmenta lleugerament la quantitat d'alumnat que es perd de primer a quart, 2.226, cent catorze més.

Les característiques generals són les mateixes que el curs anterior i el total continua minvant lleugerament, que passa d'un 3,83% a un 3,58%. En alumnes, el total queda en 839 (el curs anterior havien estat 882).

També augmenta lleugerament la quantitat d'alumnat que es perd de primer a quart, 2.206, cent catorze més.

QUADRE I. CURS ESCOLAR 2011/2012

	MATRÍCULA TOTAL ALUMNAT					NOMBRE ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC					% ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC				
	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL
PALMA A*	463	426	354	289	1532	30	26	15	10	81	6,48	6,1	4,24	3,46	5,29
PALMA B**	384	381	360	319	1444	17	20	14	9	60	4,43	5,25	3,89	2,82	4,16
PALMA C***	910	878	739	604	3131	105	87	60	36	288	11,54	9,91	8,12	5,96	9,2
TOTAL PALMA	1757	1685	1453	1212	6107	152	133	89	55	429	8,65	7,89	6,13	4,54	7,02
INCA	1178	1166	993	840	4177	38	42	20	14	114	3,23	3,6	2,01	1,67	2,73
MANACOR	1195	1165	946	799	4105	59	44	23	18	144	4,94	3,78	2,43	2,25	3,51
MARRATXÍ	276	209	179	140	804	7	7	6	0	20	2,54	3,35	3,35	0	2,49
CALVIÀ	567	486	417	393	1863	21	20	7	10	58	3,7	4,12	1,68	2,54	3,11
MALLORCA	4973	4711	3988	3384	17056	277	246	145	97	765	5,57	5,22	3,64	2,87	4,49
EIVISSA	1005	927	809	680	3421	40	52	26	26	144	3,98	5,61	3,21	3,82	4,21
MENORCA	699	666	638	501	2504	3	14	7	10	34	0,43	2,1	1,1	2	1,36
TOTAL	6677	6304	5435	4565	22981	320	312	178	133	943	4,79	4,95	3,28	2,91	4,1

QUADRE 2. CURS ESCOLAR 2012/2013

	MATRÍCULA TOTAL ALUMNAT					NOMBRE ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC					% ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC				
	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL
PALMAA*	425	418	341	302	1486	15	16	13	10	54	3,53	3,83	3,81	3,31	3,63
PALMA B**	443	383	347	322	1495	18	14	23	15	70	4,06	3,66	6,63	4,66	4,68
PALMA C***	929	780	754	581	3044	90	70	58	25	243	9,69	8,97	7,69	4,3	7,98
TOTAL PALMA	1797	1581	1442	1205	6025	123	100	94	50	367	6,84	6,33	6,52	4,15	6,09
INCA	1202	1139	959	858	4158	53	46	25	13	137	4,41	4,04	2,61	1,52	3,29
MANACOR	1203	1106	956	784	4049	62	41	21	17	141	5,15	3,71	2,2	2,17	3,48
MARRATXÍ	295	263	188	148	894	9	4	6	0	19	3,05	1,52	3,19	0	2,13
CALVIÀ	544	502	425	375	1846	25	24	8	8	65	4,6	4,78	1,88	2,13	3,52
MALLORCA	5041	4591	3970	3370	16972	272	215	154	88	729	5,4	4,68	3,88	2,61	4,3
EIVISSA	1051	927	788	701	3467	44	30	27	19	120	4,19	3,24	3,43	2,71	3,46
MENORCA	766	689	601	561	2617	8	8	6	11	33	1,04	1,16	1	1,96	1,26
TOTAL	6858	6207	5359	4632	23056	324	253	187	118	882	4,72	4,08	3,49	2,55	3,83

QUADRE 3. CURS ESCOLAR 2013/2014

	MATRÍCULA TOTAL ALUMNAT					NOMBRE ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC					% ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC				
	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL
PALMAA*	434	423	357	311	1525	27	19	7	12	65	6,22	4,49	1,96	3,86	4,26
PALMA B**	457	425	338	334	1554	14	6	26	10	56	3,06	1,41	7,69	2,99	3,6
PALMA C***	978	826	712	605	3121	117	88	46	19	270	11,96	10,65	6,46	3,14	8,65
TOTAL PALMA	1869	1674	1407	1250	6200	158	113	79	41	391	8,45	6,75	5,61	3,28	6,31
INCA	1233	1130	968	798	4129	51	29	23	14	117	4,14	2,57	2,38	1,75	2,83
MANACOR	1223	1076	919	798	4016	47	41	22	10	120	3,84	3,81	2,39	1,25	2,99
MARRATXÍ	293	271	253	167	984	6	0	3	0	9	2,05	0	1,19	0	0,91
CALVIÀ	515	518	421	399	1853	16	30	8	9	63	3,11	5,79	1,9	2,26	3,4
MALLORCA	5133	4669	3968	3412	17182	278	213	135	74	700	5,42	4,56	3,4	2,17	4,07
EIVISSA	1073	979	800	697	3549	44	33	16	15	108	4,1	3,37	2	2,15	3,04
MENORCA	699	734	653	590	2676	9	7	11	4	31	1,29	0,95	1,68	0,68	1,16
TOTAL	6905	6382	5421	4699	23407	331	253	162	93	839	4,79	3,96	2,99	1,98	3,58

QUADRE 4. CURS ESCOLAR 2014/2015

	MATRÍCULA TOTAL ALUMNAT					NOMBRE ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC					% ALUMNAT ABSENTISTA CRÒNIC				
	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL	1 ESO	2 ESO	3 ESO	4 ESO	TOTAL
PALMAA*	450	397	396	310	1553	37	15	18	5	75	8,22	3,78	4,55	1,61	4,83
PALMA B**	455	453	417	326	1651	14	19	12	17	62	3,08	4,19	2,88	5,21	3,76
PALMA C***	924	895	726	611	3156	112	84	45	34	275	12,12	9,39	6,2	5,56	8,71
TOTAL PALMA	1829	1745	1539	1247	6360	163	118	75	56	412	8,91	6,76	4,87	4,49	6,48
INCA	1161	1189	981	784	4115	42	26	11	11	90	3,62	2,19	1,12	1,4	2,19
MANACOR	1172	1115	930	795	4012	42	58	14	20	134	3,58	5,2	1,51	2,52	3,34
MARRATXÍ	347	299	234	216	1096	13	5	2	0	20	3,75	1,67	0,85	0	1,82
CALVIÀ	554	549	476	416	1995	15	23	13	9	60	2,71	4,19	2,73	2,16	3,01
MALLORCA	5063	4897	4160	3458	17578	275	230	115	96	716	5,43	4,7	2,76	2,78	4,07
EIVISSA	1069	1013	885	699	3666	48	35	11	13	107	4,49	3,46	1,24	1,86	2,92
MENORCA	692	697	677	611	2677	6	14	3	10	33	0,87	2,01	0,44	1,64	1,23
TOTAL	6824	6607	5722	4768	23921	329	279	129	119	856	4,82	4,22	2,25	2,5	3,58

En aquests quatre cursos, l'evolució, encara que és molt lenta, és positiva. Mentre la matrícula ha augmentat en 943 alumnes, el nombre d'alumnat absentista crònic ha disminuït en 87 alumnes i el percentatge s'ha situat en un 3,58%.

A Palma, les diferències per zones es mantenen: un 12,12% de la zona C, enfront d'un 3,08% de la B, fet que sembla indicar que no han aplicat cap política específica per solucionar el problema d'aquestes barriades més afectades per l'absentisme.

Per illes, també es mantenen les diferències, encara que a totes tres disminueixen els percentatges. Mallorca queda amb un 4,07% (4,49%, abans); Menorca continua minvant el percentatge i se situa en un 1,23%, i Eivissa el redueix més d'un punt, 2,92% actual i 4,21% el 2011/2012. La mitjana de les Balears s'estanca en un 3,58%.

4. PROTOCOL D'ABSENTISME

Protocols d'actuacions en funció de la tipologia d'absentisme

a) Alumnat il·localitzable

A Palma:

- El centre informa el SAD (Servei d'Atenció a la Diversitat)
- El SAD deriva a la Policia Local (Palma) per elaborar un informe
- El SAD envia l'informe de la Policia al PTSC/orientador
- El PTSC/orientador informa el centre escolar
- Si la família no ha estat localitzada, el centre informa l'inspector per donar de baixa l'alumne/a

A altres municipis:

- El PTSC/orientador pot derivar directament al policia tutor i coordinar-se amb els serveis socials
- Si la família no ha estat localitzada, el centre n'informa l'inspector per donar de baixa l'alumne/a

b) Pas de primària a secundària

Els centres de primària i secundària contactaran, durant els deu primers dies del mes d'octubre, per detectar possibles casos d'alumnat no matriculat.

Ho comunicaran al Servei d'Escolarització, que derivarà el cas al DIE (Departament d'Inspecció Educativa) i al SAD.

Si la policia localitza aquests alumnes, el SAD derivarà els casos a la Fiscalia de Menors.

Altres casos:

- alumnat no escolaritzat
- viatges fora del calendari escolar
- famílies temporeres
- escolarització a centres no homologats o *homeschooling*
- alumnat que és escolaritzat a un sistema educatiu estranger
- alumnat que el curs passat tenia obert el protocol d'absentisme escolar

5. UNA APROXIMACIÓ A LA REALITAT DELS CENTRES EDUCATIUS

L'absentisme fa visible diferents problemàtiques referides al context familiar de l'alumnat, així com a les realitats dels centres educatius i/o dels contextos comunitaris, en els quals podem trobar diversitat de demandes, equips, recursos i projectes. Més enllà de la varietat dels casos concrets d'absentisme i de les particularitats de cada centre escolar, comptem amb una norma orientada a regular la problemàtica que delimita les línies d'actuació coordinada entre les diferents administracions involucrades.

Per llei, l'escolarització és obligatòria fins als setze anys, però, de quina manera podem fer valer el dret/deure d'anar a escola? Casos en què la fiscalia considera que no té competències, d'altres que judicialment no poden ser resolts, la laxitud o manca de resposta en els processos judicials són alguns dels fets que dificulten el compliment de l'obligació de les famílies i dels professionals encarregats de vetllar pel benestar dels menors, i l'assumpció d'obligacions per part de les famílies.

La claredat i coherència de la norma, així com el seu grau d'aplicabilitat i efectivitat, són imprescindibles per assolir una escolarització universal, però, més enllà de la responsabilitat de l'Administració educativa, des del punt de vista dels centres escolars, quines són les estratègies que podem fer servir per afavorir que els alumnes assisteixin a classe?, quines pràctiques podríem considerar que són bones per combatre l'absentisme?

L'experiència dels equips d'Orientació indica que l'absentisme a secundària obligatòria es manifesta de diferents maneres i abraça perfils també diversos, però tots els casos tenen un element comú: la problemàtica té relació amb factors que vénen d'enrere, la problemàtica de l'absentisme freqüentment comença a primària. En els casos absentisme intermitent, entre els motius apareixen falses fòbies i malalties («el nin no es troba bé», «no dorm bé», «el nin no es pot aixecar»...) que fan evident la necessitat d'un pla d'intervenció amb la família.

La manca de límits i normes per part de les famílies, tot i que pot començar a l'etapa d'infantil, es fa palesa sobretot a partir de cinquè d'ESO («el nin s'ha dormit», «té mal de panxa»). Els motius no estan relacionats tant amb un malestar a l'escola, sinó amb la manca de normes familiars. Davant aquests casos, es valora la possibilitat d'accions formatives orientades a les competències dels pares i mares.

A part de la manca de competències parentals, els professionals destaquen la mobilitat laboral d'alguns pares i mares, i la dificultat de conciliar el calendari i horari laboral amb l'escolar. Hi ha casos d'interrupció del curs per viatges de llarga durada de les famílies o famílies que arriben per Pasqua (en començar la temporada turística) i s'incorporen al sistema educatiu. En aquests casos, val a dir que s'apliquen processos d'integració ràpida dels nins i nines.

En determinats municipis el transport escolar pot ser una problemàtica. Les escoles matineres són un bon recurs, però hi ha un problema de limitacions horàries del transport públic a alguns municipis petits: en funció de l'itinerari, un trajecte de deu minuts pot significar més d'una hora de camí.

Absentisme a secundària no obligatòria:

- Seguiment absentisme a l'FP. Els alumnes es donen de baixa perquè es pensen que serà més pràctic; se senten atrets pel mercat laboral. A l'FP hi ha el problema del control d'assistència i l'absentisme no és tingut en compte com a sanció per a la matrícula del curs següent (de vegades, baixa voluntària; d'altres, no), encara que els professors podrien demanar justificant. Hi ha alumnes que fan batxillerat perquè no tenen altra opció.
- Hi ha professors no favorables a passar llista. Hi ha, per tant, dificultats per controlar l'assistència dels alumnes.
- Nota de tall a batxillerat.

La intervenció dels centres és coordinada pels departaments d'Orientació i preveu fer un seguiment individualitzat dels alumnes, que tindrà més o menys intensitat en funció de les dimensions del centre: els protocols de seguiment tenen, per tant, una intensitat variable.

El protocol descansa sobre la tasca dels tutors i cada centre compta amb un sistema de delegació i supervisió de la seva feina. El registre de totes les dades que descriuen la situació i les accions que són dutes a terme és una tasca valorada notablement. Els instruments per fer el registre poden ser fulls de seguiment per grups (assistència i comportament, relació d'entrevistes amb famílies i entitats), fulls de derivació o la carta certificada a les famílies. Els espais de treball preveuen les mateixes tutories, la reunió periòdica de tutors o les reunions de xarxa amb referents dels serveis socials i/o de Menors.

L'absentisme intermitent és valorat periòdicament (normalment, cada mes) per estudiar les estratègies que cal seguir i fer un seguiment dels casos. Les reunions amb els tutors permeten fer-ne una revisió qualitativa per decidir si són casos derivables als serveis socials. Això ajuda a optimitzar els espais d'atenció i evita enviar als serveis socials casos que no hi corresponen, com, per exemple, aquells en els quals no hi ha negligència per part de la família.

El procés que duen a terme els tutors referent amb els equips d'Orientació és descrit com una carrera de resistència, basada en la insistència i l'ús de les estratègies més adients per reduir el risc

que tenen les causes que menen a una situació d'absentisme. Preveuen el recorregut d'un alumne i el seu objectiu prioritari és establir els límits, adaptant-hi els objectius i ajustant les expectatives a cada cas. És per això que una de les estratègies podria ser la de «pactar horaris i assistències reduïdes»: es pacten menys hores, en coordinació amb els serveis socials i amb la col·laboració de les famílies, intentant comptar amb el seu suport durant el procés.

Hom valora la necessitat de treballar amb les famílies i que siguin elles les que acudeixin als serveis socials. En funció del tipus de centre, les possibilitats i dificultats són diferents:

- Els districtes perifèrics i, concretament, els centres més grans que tenen un nivell d'absentisme elevat aporten perfils molt concrets: alumnat d'ètnia gitana i conductes concretes (peresa d'aixecar-se prest, alumnat que queda a casa sense fer res o jugant amb la consola...). En aquests casos, una de les grans dificultats és treballar en xarxa amb els serveis socials.
- Els municipis petits valoren el contacte directe amb els serveis socials. A més, el coneixement dels casos permet filtrar allò que vertaderament pot ser considerat absentisme i allò que són mancances formatives de les famílies. És a dir, casos que poden ser gestionats directament des del centre educatiu i casos que requereixen la intervenció dels serveis socials o del Servei de protecció de menors.

Una altra dificultat que es destaca en el compliment del protocol és la barrera comunicativa que hi pot haver amb altres administracions involucrades, com és el cas de Protecció de Menors. Cal remarcar aspectes referits als registres (demanda d'informació a la qual l'institut no té accés), la manca de resposta davant una demanda (full de retorn), la dificultat per accedir a la informació sobre determinats casos (maltractament, salut mental...) o la percepció de desconfiança i incertesa per part dels professionals quan no hi ha correspondència de criteris o els indicadors de risc comunicats no són considerats suficients.

Pel que fa a les bones pràctiques de la intervenció per prevenir casos d'absentisme i atendre'ls, és imprescindible comptar amb recursos humans suficients (plantilles, hores de lliure disposició, guàrdies...). Concretament, es destaca la importància de la qualitat dels tutors i la necessitat de potenciar la seva tasca, el fet que hi hagi maneres diferents de gestionar la selecció (partint de la voluntarietat, s'ofereixen opcions de compensació de la tasca per evitar que no siguin sempre els mateixos professors els qui assumeixen la responsabilitat) i la possibilitat de compensar-los laboralment.¹

Hom considera fonamental potenciar aquells programes que han demostrat que són pràctiques positives, com ara els programes Alter. La manca de places provoca llistes d'espera i es creen programes alternatius, com són les brigades del centre. Aquestes brigades formen part del projecte de centre i inclouen tasques de manteniment, jardineria o de suport administratiu. La dificultat és el temps que es pot dedicar a aquestes activitats (32 h per setmana) i la manca de professorat tutor disponible (si llevés professors, en carregues uns altres).

¹ En alguns casos, l'equip d'Orientació dona suport a les tutories del primer curs de l'ESO per millorar la tasca de tutoria i evitar una sobrecàrrega als tutors. En d'altres, es crea una borsa de professors tutor individuals per a casos concrets d'alumnat absentista.

Altres estratègies són:

- Metodologies de treball per projectes i treball cooperatiu
- Programes de suport educatiu, per exemple:
 - Escoles matineres
 - Reforç escolar a Manacor
- La intervenció de professionals, com els educadors socials i els policies tutor:
 - TISE: tècnics d'intervenció socioeducativa
 - Policia tutor: comunicació de risc al domicili en casos d'absentisme
- Potenciar els programes de suport a les famílies:
 - El PAS: taller de competències parentals a 6è primària i 1r d'ESO
 - El PCF: programa de competències familiars (dificultats quan són actuacions selectives a l'hora de triar les famílies)
- Treball en xarxa:
 - La importància del seguiment i dels espais de coordinació amb serveis socials

Pel que fa al treball en xarxa, cal tenir en compte les dificultats que comporta la feina col·laborativa i disposar d'estratègies per afrontar-les. Cal promoure accions basades en un model de cultura participativa i que augmentin la responsabilitat i el compromís dels responsables i professors amb l'absentisme.

Específicament, es considera necessari mantenir les iniciatives que funcionen (com és el cas dels programes d'atenció a la diversitat), promoure totes les estratègies metodològiques i els programes específics que ajuden a retenir l'alumnat amb més dificultats i establir mecanismes que afavoreixin el retorn al sistema educatiu dels qui l'han abandonat.

És important la coordinació entre els diferents departaments de l'Administració que puguin tenir relació amb el problema de l'absentisme. Una intervenció integrada implica posar en pràctica els principis del treball en xarxa també als nivells de responsabilitat política de les àrees implicades.

Això a banda, la consulta feta als centres educatius revela que moltes de les respostes les tenen ells mateixos, són estratègies que funcionen, bones pràctiques que cal considerar i que podrien ser transferides a altres centres. Cal cercar aquells elements que poden ser considerats com el denominador comú del problema de l'absentisme als centres educatius i cercar criteris compartits que ajudin a dissenyar estratègies coordinades partint del que ja es fa a hores d'ara.

6. CONCLUSIONS

Gran part de la solució del problema, des del punt de vista acadèmic, la podem trobar en allò que poden fer els centres a través de l'acció directa amb els alumnes, és a dir, mesures educatives/socialitzadores d'intervenció directa amb ells. En el marc de l'autonomia del centre, es tractaria d'establir programes i mesures d'intervenció directa amb aquests alumnes, i, en aquest sentit, seria convenient esbrinar què fan els centres que tenen un índex d'absentisme baix, això és, detectar bones pràctiques que orientin aquestes accions.

Això a banda, altres mesures fonamentals per combatre l'absentisme serien:

- a) Detectar l'alumnat que en edat d'escolarització obligatòria sigui fora dels centres en horari escolar, orientar-lo i fer-ne el seguiment.
- b) Controlar diàriament l'assistència als centres educatius mitjançant el GESTIB i avaluar-la. Interpretar les dades registrades d'absentisme, de desescolarització i abandonament escolar amb la finalitat de posar en funcionament actuacions de prevenció i intervenció.
- c) Sensibilitzar les famílies i els alumnes de la importància de l'educació, així com incrementar el contacte amb les famílies (telèfon, adreça electrònica, etc.), estudiar les situacions familiars que poden provocar l'absentisme i articular procediments de solució a través de la col·laboració amb altres institucions.
- d) Establir mesures específiques d'atenció a la diversitat per als menors absentistes i, d'aquesta manera, ajudar-los a superar les dificultats d'adaptació que puguin tenir.
- e) Adoptar metodologies basades en la participació, l'aprenentatge significatiu, etc. El repte de l'absentisme ha de ser abordat des del plantejament de l'educació inclusiva.
- f) Desenvolupar, en el marc del Pla d'acció tutorial del centre, programes de potenciació de l'autoestima, entrenament d'habilitats socials, resolució de conflictes i de prevenció de possibles conductes de risc.

Els agents que han d'intervenir en l'àmbit educatiu són: els tutors, mestres i professors, equips directius i professors tècnics de serveis a la comunitat (PTSC) o els orientadors.

Altres temes que cal revisar:

— La intervenció socioeducativa amb famílies per part d'entitats institucionals (ajuntaments, consells...).

— Mesures estructurals dins el sistema educatiu: facilitar mesures específiques als centres (autonomia/PIE), establir convenis de col·laboració amb altres institucions o empreses que possibilitin escolaritzacions compartides i que, a la vegada, facilitin el retorn o la reincorporació al sistema escolar, ja sigui en l'escolarització bàsica (centres d'adults) o en la Formació Professional.

- Pel que fa al Departament de Protecció de Menors, seria convenient deixar clar el grau de competència que té en els casos d'absentisme dels alumnes de més de dotze anys.
- La intervenció cal fer-la com més a baixa millor. Seria necessari tenir en compte les possibles mesures preventives abans que les situacions s'agreugin, perquè fent una tasca diagnòstica primerenca es podrien evitar casos greus.
- Millorar el sistema de detecció i atenció. Alguns factors que el sistema no cobreix estan exclusivament en mans dels centres.
- Incrementar la coordinació amb la Conselleria de Transports i Mobilitat: assolir una acció unificada de govern per evitar, per exemple, que el transport depengui de la temporada turística o que hi hagi nuclis locals que no puguin optar a formacions específiques.
- Quant a recursos, revisar la manca de possibilitats específiques per oferir als alumnes absentistes, ja que provoca que no tinguin opcions per continuar: «no hi caben enlloc». Ocorre que hi ha joves que són derivats a cursar FP bàsica, perquè no assoleixen els mínims exigits (per exemple, no arriben als mínims imprescindibles de llengua a l'ESO).

Agraïments

Antònia Maria Magraner Rullan. Suport Educatiu, Conselleria d'Educació
Lola Burgos Fernández. Orientadora de l'IES Son Ferrer (Calvià)
Margalida Lull Perelló. Orientadora de l'IES Mossèn Alcover (Manacor)
Emilia Vega García. Orientadora de l'IES Damià Huguet (Campos)
Eloisa Fullana Domínguez. Orientadora de l'IES Sureda i Blanes (Palma)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMER, J. (2013). L'abandonament escolar a les Illes Balears. Perspectiva de deu anys i estat de la qüestió. A: MARCH, M. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears. 2013*. Palma: UIB, Colònia Caixa Pollença.
- CAÑELLAS, B., PORTAS, H. (2015). La repetició de curs en l'ensenyament obligatori. A: MARCH, M. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears. 2013*. Palma: UIB, Colònia Caixa Pollença.
- CES (2009). Dictamen 7/2009 del Consell Econòmic i Social sobre l'eficàcia del sistema educatiu a les Illes Balears.
- FEITO, R. (2009). Éxito escolar para todos. *Revista Iberoamericana de Educación*, 50, 131-151.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, M., MENA MARTÍNEZ, L., RIVIERE GÓMEZ, J. (2010). *Fracaso y abandono escolar en España*. La Caixa, col. Estudios Sociales 29.
- GARCÍA, M. Claves para el análisis y la intervención contra el absentismo escolar. A: MERINO, R., DE LA FUENTE, G. (2007). *Sociología para la intervención social y educativa*. Madrid: Editorial Complutense.
- GONZALEZ, M.T. (2006). «Absentismo y abandono escolar: una situación singular de la exclusión educativa». *Revista Electrónica Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación (REICE)*. Vol. 4, núm. 1, pàg. 1-15.
- Ley 26/2015 de 28 de julio, de modificación del sistema de protección a la infancia y a la adolescencia (art.18. g).
- OLIVER, J. L., PASCUAL, B. (2008). Abandonament escolar a les Illes Balears: anàlisi de tendències. A: MARCH, M. (Ed.) *Anuari de l'Educació de les Illes Balears. 2013*. Palma: UIB, Colònia Caixa Pollença.
- RUÉ, J. (2005). *El absentismo escolar como reto para la calidad educativa*. Madrid: CIDE, Ministerio de Educación y Ciencia.
- SALVÀ MUT, F. (dir.) (2011). *Informe de investigación I. Abandono escolar y retorno al sistema educativo en Baleares: historias de vida del alumnado en la Educación Permanente de Personas Adultas (EPA)*. UIB: Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació, grup d'investigació Educación y Ciudadanía.